

СТАНОВИЩЕ

за научната и преподавателска работа на
доц. д-р Албена Василева-Йорданова,
единствен кандидат в обявения от Софийския университет “Св. Климент Охридски”
конкурс за заемане на академичната длъжност “професор”
по професионално направление 2.1. Филология (Френско езикознание),
обявен в ДВ, бр. 16 от 24.02.2012 година

Доц. д-р Албена Василева-Йорданова, носител на френската правителствена награда “Кавалер на Ордена на Академичните палми” за принос към културата на Франция, е дългогодишен преподавател по френско езикознание в Софийския университет “Св. Климент Охридски” към Катедрата по романистика на Факултета по класически и нови филологии (ФКНФ). Чете задължителните лекционни курсове по морфосинтаксис, анализ на дискурса, техника на професионалната комуникация – на студентите от бакалавърската степен на специалността френска филология, по межкултурна комуникация в Средиземноморието, междуличностна комуникация, интеркултурна комуникация и др. – на магистри от испанска филология, арабистика и др. специалности в Софийския университет. През годините назад е чела и други лекции на студенти от френска, италианска и други филологии. Била е ръководител на магистърски програми, научен ръководител на докторанти. Заемала е ръководни длъжности (ръководител на Катедрата по романистика, заместник-декан на ФКНФ по научната и международна дейност), член е на Факултетния съвет. Била е член на Специализирания съвет по езикознание към ВАК. Притежава френски и български сертификат и паспорт за правоспособност за учител на учители по информационни технологии. Накратко може да се обобщи, че преподавателската дейност е богата, отличава се с разнообразна тематика и е съобразена с новостите в научната и образователната област. Научно-изследователската и приложна (учебници и помагала) дейност на доц. д-р А. Василева е свързана с френското езикознание и също се характеризира с разнообразие, иновационни подходи и последователен интерес към неразработвани у нас проблеми. За това говорят нейните публикации у нас, във Франция, Люксембург, Италия, Полша, Румъния и др. в областите: морфосинтаксис, анализ на дискурса, прагматика, лингвистични и прагматични аспекти на комуникацията (междоличностна, межкултурна, професионална) и др. Тъй като самото отпечатване (особено в чужбина) е свидетелство за осъществено предварително положително оценяване, избирам да се спра на последното нейно изследване. Но преди това все пак ще обърна внимание на електронните издания на образователните модули (общо 376 стр.), които подпомагат изучаващите френски в тяхната профилирана допълнителна специализация. Тези модерни учебни помагала разработват различни, но много добре подбрани профили със съобразена тематика, така че студентите да получат максимална полезна информация, практическа насоченост и да затвърдят и усвоят с лекота богат лексикален материал. Всяко знание (от лингвистичната теория, от административната, професионалната или битовата сфера) е много добре обмислено, оригинално поднесено (и дори атрактивно) чрез умело структуриране на текста, чрез своеобразното живо диалогично на места, чрез внасяне на теза и антитеза (при научното изложение) посредством провокиращи въпроси, чрез подходящо графично оформление. В тези модули се оглежда не само безспорният лингвист, но и талантливият преподавател с натрупан богат опит.

Доц. д-р А. Василева кандидатства в конкурса за професор с научен труд "Обидното слово в българския и френския език" 292 с. (предварително обсъден и препоръчан за печат от Катедрата по романистика и съвсем наскоро отпечатан в Университетското издателство на Софийския университет "Св. Климент Охридски").

Темата на хабилитационния труд не е разработвана у нас в предложената многоаспектност и задълбоченост и това е първата най-общо очертана характеристика, която прави научното изследване на А. Василева значимо, навременно и полезно. Темата е много актуална в духовен и поведенчески аспект за нашата доста обременена с грубост, нетърпимост и ожесточеност действителност, но и въобще за глобализирания ни съвременен свят (вж. редицата общоевропейски документи, отнасящи се до регулацията на човешките взаимоотношения, които и самата авторка цитира в работата си). По своето естество тя е и много интересна с разнообразната си проблематика. Но е и много сложна за представяне именно поради преплитането в същината на самия феномен *обида* и в изразителните и въздействени възможности на човешкото *слово* на множество характеристики, които изискват и интердисциплинарен подход при изясняването на различните връзки и зависимости.

Ще отбележа още в началото, че А. Василева успява да се справи с цялата комплицираност на анализирания обект, да привлече нужната полезна обяснителна информация от други области на знанието, да извлече подходи и преценки на френски (специално на Д. Лагоржет, която е може би най-ангажираната с този проблем изследователка) и на други изследователи, с което да подкрепи своите виждания, обяснения и изводи. Тя структурира изложението си по начин, който ѝ дава възможност да представи в търсената последователност и взаимовръзка набелязания кръг от проблеми и да очертае в съпоставителен лингвокултурологичен план проявата на явлението във френския и българския език.

В първата част *Обида и обидно слово* (15-162) А. Василева правилно подхожда първо към изясняване на същността на *обидата*, като прилага няколко подхода. Започва от всеобщото разбиране на французи и българи за *обидата*, отразено в семантиката на словесния знак, както тя е представена във френски и български тълковни и друг тип речници. Оттук авторката разплита семантичните връзки с други лексикални единици, които от своя страна със семантиката си насочват към скритите обяснения за пораждаването, проявата на *деянието обида* и предизвикването, пораждаването на усещането, *чувството обида*, за причините-подтици и характера при *обиждация* и за чувствителността/нечувствителността, характера и възможната трансформация в *обиждащ* при *обидения*. Тук би било интересно да се приведе за българския език информацията, която ни предоставя Българският етимологичен речник и особено Старобългарският речник (вж. т. II – *обндѣти, обндѣлнвъ, обндѣлнвъство*), макар да не променя съвременната обща съпоставителна картина и да е по-значима в диахронен лингвокултурен план.

Авторката въвежда модел на представянето на междуличностното отношение въз основа на самоосъзнаването на Аза в основните две позиции: Аз1 – субект на *обидата* (*обиждащ*) и Аз2 – обект на *обидата* (*обиден*). Посочва и възможния трети участник – свидетел / наблюдател на *обидата*. Това ѝ позволява по-нататък да представи правния аспект на разглеждането и разбирането на *деянието*, да разкрие механизма на *обиждаването*, както и да го използва при разграничаването на *словото на обидата*, на *омразата* и на *свободния изказ*.

Привеждайки текстове от българското и френското законодателство, авторката подава не само информация за тълкуването на *словесната обид*, за квалификацията *клевета*, но показва още *обидата* като осъзнат проблем в съвременното общество, осъзнатата необходимост от регулация–ограничение в етичен поведенчески план, което пък от своя страна демонстрира най-общо определена еднаква характеристика на двата народа. Разбира се, разглежданият феномен има общочовешки характер и е твърде стар, което А. Василева представя чрез погледа в Библията, Корана, в текстове от Гай Светоний Транквил и във втората част на *Summa Theologiae* на св. Тома Аквински, където се откриват изключително точни наблюдения и забележителни разсъждения.

Много полезен за задълбоченото проникване в същността на *обидата* и *обидното слово* е изборният от авторката психологичен подход. Тя намира основа за съждения в този аспект в работата на швейцарския професор по психиатрия и медицинска психология У. Пазини *La méchanceté* и така успява да осветли ролята на заложените особености в характера на обиждащия (лошотия, злост) и на чувствителността на обидения, както и връзката с типа обидно слово (истинно, неистинно, клевета).

Отделя специално внимание на емоционалните състояния при обидата, като търси “опорни точки” в изследвания с психологическа и психотерапевтична насоченост. Очертава психологическия профил на Аз1 и Аз2, като обръща внимание на една важна подробност – обидното действие може да е извършено инцидентно, но може да е резултат на непроменливо намерение да бъде нараняван Аз2. Спира се на различието между емоция и чувство, за да разграничи “гневния обиждащ” от “мразещия обиждащ”. Извежда емоционалните състояния при обидата: *гняв, отвращение, презрение, тъга*. Важен момент в анализа на семантиката на тези емоции е изграденият от А. Василева модел в духа на анализите на А. Вежбицка, като включва в него вида емоция, квалификация, оценка на другия, оценка на собственото поведение. Интересни емоционални състояния прецизира при Аз2 – като унижен, оскърбен, като разгневен обиден, като изпитващ на свой ред презрение, като безразличен, нечувствителен и като извисен, “с емоционална интелигентност и овладяност” (57-59). Отбелязва, че присъствието на *срам* и *вина* е възможно не само при Аз2, а и при Аз1 (ако съжالياва, че е обидил), но няма задължителен характер и при двамата. Спирам се на този момент, защото провокирането на чувството за срам или вина у Аз2 може да бъде и с възпитателна, коригираща цел – когато се прави основателна забележка, когато се критикува или се казва някаква истина директно (истините често звучат неприятно), при това в изреченото от Аз1 може да не се съдържа обидна дума. Несъбуждането на срам и вина у Аз2 говори за неуспеха на Аз1. Авторката представя детайлно и хипотезите за причините/подбудите на Аз1 и за причините Аз2 да не се чувства обиден (68).

Важна и приносна в изследването е трета глава, в която се проследява *обидното слово* в междуличностното и групово общуване. А. Василева се спира на присъствието на обидното слово в три важни поведенчески сфери: на агресивно поведение, на поведение на омразата и на поведение на свободния изказ. Ще отбележа, че тук тя привежда богат илюстративен материал за двата езика от интернет мрежата, от записани разговори и анкети, от публикуван такъв тип езиков материал. Това ù дава възможност ярко и убедително да покаже цялата гама от словесни посегателства върху отделната личност или група (от обикновено недоволство от другия или несъгласие с него през невъздържаната омраза и желание да се навреди до ожесточената войнственост към етнически, религиозно или расово различия), да разкрие разрушителната сила на словото, да обърне внимание на често проявяваната анонимност при злонамереното говорене и писане (особено в

мрежата, в което тя правилно открива опасно стимулиране на агресията, на обидното слово и на вулгарността (82)), да извлече типовете обидно слово (ругателни изрази, мръсни думи/ вулгаризми, мръснишки сексуални намеци, клетви, подстрекателни изрази, закани, заповеди (78-79)).

Авторката подчертава “егоцентричната природа” на словесната агресия, връзката ѝ с открояваща се безчувственост към чуждата емоция, с пълното незачитане на другия. Прави впечатление наблюдението на авторката, че “всеки и всичко може да изглеждат дразнителни”, “всеки и всичко може да изглеждат обиждащи”, изводът – своеобразен призив “не бива да се оправдаваме за собствената си неосмислена и безсмислена агресивност”, а да се разпознават ситуациите, пораждащи словесна агресия, и да се търсят “общественоприемливи форми за изразяването на заложената у човека агресия” (89). Тук А. Василева се докосва до една много съществена характеристика на агресията у човека – тя е именно *заложена* в него като вид енергия с отрицателен знак, която при определена критична точка на натрупване (което при всеки индивид може различно да се прояви, при различно стечение на обстоятелства и различна комбинация на различни фактори) може да премине в енергията на словото (и не само!), но е също раняваща, но все пак предпочитана пред физическата разправа (много сполучливо е подбрано мотото към трета глава (73) “*Dans un pays civilisé on ne se bat pas, on ne se tue pas, on s’injurie*”). А. Василева отбелязва, че “словесната агресия вирее по-слабо на френскоезична обществена почва в сравнение с българските ѝ прояви” и освен това френската версия на обиждане е в по-завоалирани форми, докато българската е неподправено, открито директна (88). Авторката отделя специално внимание на съществуващите във Франция и другаде (тук посочва наблюдението на социолингвиста У. Лабов върху речевото поведение на младежи от афроамериканската общност, примери от изследването на Д. Танен и др.) т. нар. ритуални обиди – “игра на десемантизирани нападки...по калъп” като състезание пред публика арбитър (84). В тях тя вижда своеобразен регулатор, отдушник на психическо напрежение, определя ги като “инструмент за управление на агресията в междуличностното и групово общуване” (86).

Задълбочен анализ съпътства и съпоставката на обидното слово със словото на омразата. И тук А. Василева привежда определенията, които се дават за словото на омразата в различни международни документи (102-105 – от Комитета на министрите на Съвета на Европа (30. 10. 1997), Международния пакт за граждански и политически права (чл. 20, ал. 2), Хартата на основните права на Европейския съюз). Подлага на детайлно семантично анализиране употребените в тях квалификации: *подтиква, подбужда / подстрекава, пропагандира, разпространява, насърчава, развива*, свързани със *словото на омразата*, за да извлече по-нататък разграничителните характеристики. Тя изтъква, че *словото на омразата* се проявява публично, че търси и ангажира общественото внимание и създава определени емоционални нагласи и обществено мнение (108). То “предполага идеята за преднамерено публично унизяване и идеята за публичен призив към други” за подобно отношение (111). Правилно А. Василева разглежда и *субекта на словото на омразата*, за да посочи друга отлика – изговарянето на омразата става от името на група, на “доброто мнозинство”, понеже субектът (презираш, мразеш) се изживява като обществен говорител (108-111).

Разглеждайки проблема *обидно слово и свобода на словото*, обръща особено внимание на необходимостта от регулация на свободното слово между право и задължение / отговорност. Позовава се отново на Международния пакт за граждански и полити-

чески права (чл. 19) и Европейската конвенция за правата на човека (чл. 10). Подчертава изключителната трудност да се открие граничната линия при всеки конкретен случай.

Тук се спира на важен въпрос, свързан със сложния характер на проявата и въздействието на словото: “Слово, което може да не е “обидно”, “на омразата”, но да отключва у другия прочити, които да са обидни за него поради различни причини или да го карат да се чувства дискриминиран” (120), “Допускаме, че не е задължително от позицията на говорещия изказването му да е целенасочено вредителско, но прочитът, направен от другите, да открива такова намерение” (122), дори забелязва, че “Нарочно евфемизираното слово може да предизвика реакции, различни от очакваната за положително приемане” (122). Направените констатации говорят за много внимателно наблюдение върху езиковия материал и ситуациите на използване на обидно слово и слово на омразата, въпреки че отбелязаните случаи стоят извън избрания периметър на изследвания обект.

Сложността на темата за обидното слово е показана чрез поставянето на още един въпрос: “Криенето зад думите под претекст за заобикаляне на “обидното слово“ не е ли криене на истината и заобикаляне на проблем?” (123). А. Василева представя отговора чрез анализа на политическото говорене и на придобилото гражданственост “политически коректното слово”, като изтъква в него присъствието на клише, възможността да се прикрива или изкривява истината, да се скриват проблемите и да се затруднява тяхното решение (124).

Ще отбележа и още един момент от тази глава – вниманието, което авторката отделя на “мрежовото говорене”. Представяйки богат материал, тя изтъква, че то често може да изведе на светло проблем, понякога съвсем преднамерено, и да предизвика решаването му от власт и общество, но и че е опасно с анонимността си, с езика на омразата и с подбудителството към агресия, с липсата на автоцензура.

Глава четвърта *Изследователски подходи към обидното слово* всъщност представя своеобразно поднесена изследователска история на избраната проблематиката чрез проследяване на заниманията на други изследователи в тази област и анализ на състоянието, характера и акцентите на търсенията във френската и българската лингвистика. В тази част от изследването си А. Василева предоставя богата и полезна информация за френскоезичните изследователски подходи (лексикографски, интердисциплинарни, семантични и синтактични, прагматични). Прави впечатление, че при разглеждането им тя заявява своята позиция, поставя свой акцент, търси и съпоставя с български материал (вж. напр. 146, 148, 152-153, 157, 159, 160).

Втората част на изследването *Обектите на обидното слово* представя инструментариума на словесната обида. Авторката се насочва към изграждане на класификация на използваните образи при обидното слово и словото на омразата, като избира за фундамент за обяснение на механизма на разглежданото явление и за собственото творческо надграждане семиотичния модел на Ч. Пърс, почиващ на принципа на троичната връзка (168-170). Тя определя: “Обектът или референтът е това, към което препраща знакът”, а то “включва реалното и въображаемо множество разнообразни неща, процеси, атрибути, ситуации и др.” (168) (тук ще подчертая, че в случая по-приемлив е терминът *референт*, тъй като с *обект* е вече назована (вж. с. 18) съвсем правилно и точно целта Аз2 на обидното слово). Разграничава “непосредствени” референти (когато знакът не се нуждае от контекст) и “динамични” (когато знакът се нуждае от контекст за разбиране на референцията). Обръща внимание и на случаите, когато за разбирането се чувства необходимост не само от контекст, но и от познание за културния опит на дадена

общност. Въз основа на събрания богат лингвистичен корпус от двата езика обособява референтите в четири групи: *човешко същество, нечовешко същество, въображаемо човешко и нечовешко същество, неодушевена субстанция* (174-242). Представя всяка група с много старателно разграничени вътрешни подгрупи и илюстративен материал, който показва участието на лексика с лексикализирана обидна конотация, на конотирана в приведения контекст лексика, на слово–текст с обидно звучене, разчитано на фона на културно познание (вж. примери на с. 205, 215).

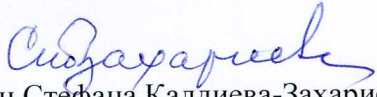
В третата част на изследването *Структури на обидното слово* (245-267) А. Василева разглежда реализацията на словесната обида в плана на формата и структурата и на граматическата характеристика (прости и сложни лексикални единици, словосъчетания, фраземи, суфиксални производни, съществителни, местоимения, междуметия и др.; ругателни думи и изрази (характерни конструкции и псувни).

Трудно може да се обхване в кратък текст множеството от проблеми и аспекти, предложени от А. Василева в изследването ѝ за обидното слово във френския и българския език. Прави впечатление солидно изградената научна позиция, аргументираното тълкуване и организация на анализирания богат езиков материал, стремежът да се освети многостранно проучваният обект, библиографската осведоменост, както и заявената гражданска позиция на учения по отношение на ролята на медиите, “мрежовото говорене”, политическото говорене и др. Разнообразният материал (от вестници, телевизионни предавания, блогове, авторски записи, анкети и под.) от последните няколко години е своеобразно огледало на българския и френския прочит на събития, огледало на отношение към проблеми и поведение, на реакции, което ни дава интересно познание, а от друга страна става ценен документ, фиксира словесната култура и ценностна система в един доста динамичен период, и може да послужи по-късно за други изследвания от най-различни аспекти. Работата провокира съждения в различни посоки, което е доказателство за сполучлив избор на важна тема и за умело поднесена и разработена проблематика.

Изследването на А. Василева се вписва чудесно и като един университетски лингвокултурологичен спецкурс, който наред с поднасянето на научно познание, надявам се, ще има и много полезен възпитателен ефект. Защото изясняването на механизма на обидата и силата на словото създава умение да се води диалог и да се упражнява контрол над дискурса. И може би най-точната оценка за подобен род работа се съдържа в казаното от американския лингвист Джеймс Джий (James Paul Gee) “Анализът на дискурса прави лингвистиката ценна в нравствено отношение и в края на краищата благодарение на него тя има някакво значение”.

В заключение изразявам своята висока оценка както за предложения хабилитационен труд, така и за цялостната професионална дейност на кандидатката в обявения конкурс и препоръчвам на уважаемото научно жури да предложи доц. д-р Албена Василева-Йорданова за заемане на академичната длъжност “професор” по направление 2.1. Филология (Френско езикознание).

30.05.2012 г.
София

проф. дфн Стефана Калдиева-Захариева,
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин” – БАН